

integrujícím elementem díla jednotlivce i celé školy. Takto přistoupila právě J. Obrdlíková k dílu I. A. Bláhy. (Není bez zajímavosti, že problému vědecké metody se věnoval i J. L. Fischer. Vysoká teoretická úroveň jeho vystoupení jenom plasticky dokreslila mnohokrát zdůrazňované ocenění mimořádných kvalit starší československé sociologie.) O podobný přístup se pokusil i J. Macků při charakteristice Brněnské sociologické školy, i když se u něho objevily již „stopy“ druhého přístupu, který spočívá jednak v diferenciacním zařazení díla do dobových kontextů (poměr k masarykovskému kritickému realismu, k pražské škole apod.), jednak — a to již nelze tolik vyzvedávat — v analýze sociologie v rovině teoretických postulátů, proklamací a „sebehodnocení“, což je, zdá se, vedlejším produktem vědecké orientace snad každého autora. A konečně, řada příspěvků byla poznamenána právě oním „prvotním“ objevováním, což nejednou vyústilo v „pozitivistický“ popis života a díla jednotlivých autorů (B. Zwickera, T. Čepa nebo A. Stefánka), zabíhající mistry až k příliš vnějším detailům (tj. z hlediska dějin sociologie, ne již tolik z hlediska čistě historického nebo biografického) na úkor analýzy vlastního díla.

Čtení sborníku evokuje konečně ještě jeden problémový okruh. Jde o žhavou otázku výstavby kategoriálního systému marxistické sociologie, nebo přesněji o její vedlejší produkt — sociologickou terminologii. Analytický přístup k dílům starších sociologů (ale týká se to i „objevovaných“ děl současné západní sociologie) není možný bez jisté pojmové transkripce, která je vázána na teoretický horizont současného stavu sociologie i s její terminologií. Terminologická nebo pojmová heterogennost je pozitivním rysem jen potud, pokud je myšlenkově adekvátní alespoň dosažené vědecké úrovni, pokud je tedy myšlenkově podnětná a neznásobuje dnes již beztak dost nízkou úroveň „konvencionalizace“ sociologického pojmosloví. Tento jistě obecnější problém nemůže být vyřešen na půdě dějin sociologie, ale může být jejím prostřednictvím intenzivnější „uvědoměn“, protože právě sociologové zabývající se dějinami svého oboru jsou často nuceni pohybovat se mezi dvěma řadami pojmů, což by mohlo vést přímo k pokusům o řešení uvedeného problému (pro ilustraci starší pojmy „společenská skladba“, „sociologie zřízení“ apod.).

V těchto několika poznámkách bohužel zůstal stranou obsah jednotlivých statí. Je však třeba dodat, že celý sborník je v podstatě vstupem do problematiky dějin české sociologie se všemi klady objevitelské práce i nedostatky v rozdílné úrovni dosažených výsledků. Již druhá akce brněnských sociologů (o koncepci dějin sociologie) však ukázala pokrok, kterého bylo na tomto poli za pouhý jeden rok dosaženo.

Josef Alan

Werner Georg Haverbeck: Das Ziel der Technik. Die Menschwerdung der Erde

Walter-Verlag, Olten und Freiburg in Breisgau, 1965, s. 340.

Nejcennějšími rysy mimořádně zdařilé knihy Wernera Georga Haverbecka o cíli techniky jsou její rysy metodické, tedy celkový přístup autora k tématu. Přístup autora je ovlivněn nejméně třemi rozhodujícími okolnostmi, které vytvářejí z četby požitků myšlení s autorem:

1. Autor slučuje přístupy tří zvláštních vědních disciplín, hledisko antropologie, kulturních dějin a filosofie, uvádí tato hlediska do vnitřních souvztažností a docíluje tak překonání specializovaných a jednostranných líčení, zaujatých pouze jedinou metodologií některé z uvedených věd;
2. tento simultánní pohled umožňuje vytvořit celistvou, jasnou, srozumitelně podávanou a teoreticky hlubokou koncepci smyslu techniky v moderní době a překonat jednostrannosti paušálního optimismu nebo pesimismu;
3. jeho pojetí je výrazně historické, diferencuje kulturní fáze lidského růstu a samy světové dějiny pojímá jako dějiny techniky; je to zároveň pojetí dialektické, pracující s představou paradoxu člověka a s napětími jeho vztahu k současné technice.

Kniha je svým smyslem velmi blízká marxismu a humanistickému chápání dějin jako vzestupu člověka, i když ve slovech a formulacích tuto přibuznost hledat nemůžeme. K bohaté bibliografii o technice můžeme nyní přidat knihu Haverbeckovu jako jeden z nejlepších úvodů do problematiky, který se vyrovná nejlepšími dílům, jež byla o technice napsána, a syntetickou metodou znamená nejen zdařile shrnout cizích prací, ale též vědecký čin prvního řádu. I když třeba předem říci, že základní myšlenky nacházíme u nejvýznamnějších filosofů a historiků tohoto století v rozvinutější formě, přece považují celkovou syntézu za neobyčejně zdařilou a původní. Jak základní antropologická teorie retence, odvozená z Bolka, Gehlén, Portmanna, tak historické pojetí ovlivněné Schelerem, Childem, Toynbeem, Spenglerem, tak konečně filosofické úvahy parafrázující Teilharda, Marxe, Webera, Jasperse, Buytendijka atd. — to vše je vyjádřeno speciálními vědami přesněji než u autora. Ale spojit na antropologickém základě rozmanité poznatky tří různých věd znamená přece vynikající výkon, protože tím se konstituují nové problémy hraničních oblastí vědy, protože právě tím se překonává plodnou syntézou onen neproduktivní analytický přístup a priori omezené jedné metodologie speciální vědy. Považují právě proto Haverbeckovu knihu za mimořádně zdařilou, hlubokou, myslivou a hodnou překladu. Tato kniha je totiž nejen hluboká, je zároveň jasná, přesvědčivá, čtivá a přístupná širšímu okruhu, je to přístupná podávaná věda, jež by našla mnoho příznivců mezi technickou inteligencí.

V úvodu od Ernsta Benze se konsta-

tuje, že moderní technika je globální, ekumenický, „katolický“ (ve smyslu všeobecný) jev, hnuti, které je často negativně oceňováno, protože — jak tomu v dějinách bývá — nové technické vynálezy ruší navyklé životní pořádky a jsou proto pocíťovány jako démonické. Dále uvádí Ernst Benz pět důležitých předpokladů, jež umožňují prý pochopit, proč vznikla moderní technika v Evropě, ne jinde. Jsou to křesťanské články víry, totiž 1. víra v boha jako stvořitele světa, jenž vytvořil svět z ničeho, 2. člověk stvořený podle obrazu boha je nadán tvořivými schopnostmi a stává se spolupracovníkem boha na zdokonalení stvoření, 3. víra, že člověk je bohem povolán k této spolupráci, aby „vládl zemi“, 4. svět je kosmos, v němž platí určité zákony, řád, který umožňuje člověku, aby řád poznal a splnil tak svou úlohu v kosmu, 5. idea technického pokroku je forma sekularizace křesťanského „očekávání říše boží...“.

V antropologickém oddílu vychází autor ze situace lidského odcizení a a priori odmítá antinomii techniky jako zla či dobra, správně chápe, že nám chybí měřítka, podle nichž bychom mohli hodnotit jevy, jež se vymykají všem měřítkům, jsouce bez příkladu, bez obdoby. Správně pak pojímá techniku jako předpoklad svobody člověka a vidí její lidskou specifikou ve spolupráci ruky — nástroje nástrojů — s hlavou, ve spolupráci, z níž vzniká lidský svět. Techniku pak vykládá nejen obvyklým způsobem jako kompenzaci nedokonalosti lidského těla, ale především teorií retence, jež je parafrází Bolkovy retardace a Portmannovy teorie „normalizovaného předčasněho porodu“. Prostě řečeno, vykládá lidskou nespecializovanost jako přednost rodu Homo a možnost rozhodování a rozmanitého použití techniky vkládá do samých antropologických, přesněji biologických základů lidské existence. Tato myšlenka je vynikající, podobně jako pojetí lidské práce jako zvláštní podoby organického růstu, jako specificky lidské činnosti, jež spolu s řečí (myšlením) vykládá vznik techniky. Technika sama je pojata jako zvláštní případ organismu a v závislosti na ní je pak chápán člověk jako bytost, jež se prostřednictvím techniky sama vytváří a dotváří. Technika není tedy jen kompenzací nedostatku a slabosti lidského těla, ale je uložena v samých základech člověka, je formou vytváření nové formy lidského bytí a také nových proměnlivých typů člověka, jež ovládá jednotlivé fáze historického vývoje techniky jako postupného uskutečňování člověka. Tento druhý centrální problém — proměna lidských forem v dějinách — je mistrně načrtnut v druhém článku o dějinách kultury.

Vlastním obsahem světových dějin je Ha-verbeckovi vývoj techniky a společenského řádu, tedy myšlenka blízká materialistickému pojetí dějin. Přitom chápeme dějiny jako cestu člověka třemi rozhodujícími fázemi (kamene, kovu, energie) k uskutečnění velečlověka (Grossmensch), jenž nastupuje po typu člověka — tvora a člověka — tvůrce. Tato velkorysá koncepce, správně rozlišující historicky různé typy člověka podle povahy úrovně

techniky, je pojata i vnitřně dialekticky, protože jednotlivé fáze lidského a technického vývoje jsou pojímány jako proces specializace a osamostatňování kdysi v jednotě existujících vlastností celistvého všestranného člověka (Allmensch), tedy jako specializace činností v povolání, diferenciaci vlastností a zároveň růst lidské individuality. Toto vynikající pojetí, parafrázující zčásti Schelera a snad i Marxe, je použito pro vývoj techniky poprvé v této syntetické podobě. Podává pak celkové vylíčení epochy kamene a jejího společenského řádu a přechodu k zemědělství, jež přináší pochopení kauzality života. Závěrem této epochy člověka — tvora je vynález zemědělství, v němž se člověk stává poprvé nejen konzumentem přírodních darů, ale i výrobcem, producentem, kdy prostřednictvím člověka hledá příroda svou dokonalost. Druhou fází je epocha člověka — tvůrce, to jest epocha kovu, v němž se pouhý tvor mění v tvůrce, v homo faber, v řemeslníka. Kov probouzí tvůrčího člověka, nové vědomí, a také si vynucuje přeměnou podobu společenského života. Zároveň se ve městech otrokářských společností budi vědomí vlastního já, osobnosti, individuality a technická práce je vychovatelkou lidského pokolení k vědomí hodnoty a svobody člověka. Vzestup techniky a polidštění země si vyžádal mluvčích nástrojů, lidí, jejichž obět byla nejvyšším výkonem doby tvůrčího člověka. Avšak další vývoj techniky nemohl už jít cestou diferenciaci povolání, ale jen prostřednictvím vývoje individualit. Zde vidí autor právě úlohu křesťanství, které vytvořilo nové sociální uspořádání pro lidskou (technickou) generaci otrokářských společností, přineslo uznání individuality a nové vědomí lidské práce, jež přestala být pohanou a stala se naopak cestou k uskutečňování království božího na zemi (Benedikt z Nursie). Tímto obratem nastává epocha velečlověka (Grossmensch), jenž už není jen tvůrce, ale jenž zakládá svou světovou říši — imperium technicum. Velečlověk nachází zákony kosmu a přírody, vymaňuje se z řádu církve, jeho racionalismus objevuje tajemství přírody a nakonec objevuje člověk i sám sebe. Ve středověkých a renesančních městech se probouzí vědomí osobnosti, jež se cítí středem vlastního světa, zde vzniká moderní kultura a demokracie.

Zároveň se v technickém věku obrovsky stupňuje síla strojů a člověk přestává chápat techniku, vyčleněnou z lidského kontextu. Člověk nechápe spojitost mezi sebou jako člověkem a svým dílem — technikou, stojí bezmocně před technickým vývojem a kolísá tedy mezi pojmáním techniky jako triumfu a prokletí. Tím se ocitáme na poli filosofie techniky.

Třetí oddíl nese název *Druhé stvoření* a ten sám předznamenává filosofické pojetí problému, totiž chápání technické tvorby člověka jako pokračování v tvorbě přírody. Autor tu pracuje se třemi dialekticky chápány vztahy: mezi lidskou nedokonalostí a danou kulturou, mezi polaritou ideje a skutečnosti jako zákona života a mezi smrtí a tvorbou.